

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΕΡΓΑΣΙΑ

για

ΠΜΣ: Ποινικές Επιστήμες

Ειδίκευση: Ποινικό Δίκαιο και Ποινική Δικονομία

Μάθημα: Ποινική Δικονομία και ΕΣΔΑ – Θέματα Ευρωπαϊκού
Ποινικού Δικονομικού Δικαίου

με θέμα:

**«Δικαίωμα υπεράσπισης με συνήγορο κατά το άρθρο 6 παρ.
3 στοιχ. γ' ΕΣΔΑ»**

Ημερομηνία εισηγήσεων: 10.4.2024

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Αριστομένης Τζαννετής - Αλέξανδρος Δημάκης

Μεταπτυχιακοί Φοιτητές:

Ευάγγελος Πλακαλής

Ελένη Γρίβα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, η παρουσία και ο θεσμικός ρόλος του συνηγόρου υπεράσπισης ανυψώνονται σε ουσιώδη εγγύηση, τόσο προστατευτική για τα δικαιώματα του πολίτη, όσο και ενισχυτική προς την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Υπό αυτό το πρίσμα, το δικαίωμα των υπόπτων και των κατηγορουμένων να έχουν πρόσβαση σε συνήγορο της επιλογής τους αποτελεί θεμελιώδη πτυχή του κράτους δικαίου. Εξάλλου, η πραγμάτωση των σκοπών του κράτους δικαίου, η ενάσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κοινωνιών και η διαφύλαξη των δικονομικών – διαδικαστικών εγγυήσεων εξαρτώνται εν πολλοίς από την αποτελεσματική αρωγή του δικηγόρου¹.

Αντικείμενο της παρούσης εργασίας συνιστά η κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος σε όλο το φάσμα της ποινικής δίκης, ενώ δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στα αρχικά στάδια «προ-ελέγχου» της κατηγορίας (προκαταρκτική εξέταση – αστυνομική προανάκριση), όπου ο ύποπτος/κατηγορούμενος ευρίσκεται εκ των πραγμάτων σε εξαιρετικά ευάλωτη θέση. Μεθοδολογικά, υιοθετείται αρχικώς η προσέγγιση των επιμέρους ζητημάτων υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ενώ στη συνέχεια σκιαγραφείται το εύρος προστασίας που παρέχει η ενωσιακή δικαιοταξία μετά την έκδοση της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ². Τέλος, όπου κρίνεται σκόπιμο, γίνεται αναφορά σε κρίσιμες διατάξεις του ελληνικού δικαίου.

---

¹ *Αλεξάνδρης Β.*, Ζητήματα σχετικά με το ακώλυτο δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο υπεράσπισης ως έκφανση του δικαιώματος πρόσβασης στη Δικαιοσύνη, ΝοΒ 2017, τόμος 65, σελ. 1266: «Ο συνήγορος υπεράσπισης είναι εκείνος που συμβάλλει για λογαριασμό του κατηγορουμένου στην τήρηση των δικονομικών τύπων, προβάλλει λυσιτελώς τους ουσιαστικούς ισχυρισμούς και αξιοποιεί τα αποδεικτικά μέσα για την αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας. Είναι εκείνος που θεσμικά συντελεί στη δίκαιη διεξαγωγή της ποινικής δίκης». Αναφορικά με το ρόλο του συνηγόρου υπεράσπισης στην ποινική δίκη, βλ. ενδεικτικά: *1^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων*, Ο θεσμικός ρόλος του συνηγόρου στην ποινική δίκη, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, *7^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων*, Το δικαίωμα υπερασπίσεως στην ποινική δίκη (όψεις και όρια), Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

² ΕΕ L 294/6.11.2013 – Οδηγία 2013/48/ΕΕ «σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας».

ΜΕΡΟΣ Α': Η κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο στην ΕΣΔΑ

1. Γενικά

Το άρθρο 6 § 3 της ΕΣΔΑ απαριθμεί μια σειρά δικαιωμάτων υπέρ του κατηγορουμένου³ στην ποινική δίκη. Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, οι εγγυήσεις αυτές συνιστούν ειδικότερες εκφάνσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη που διακηρύσσεται στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ⁴. Τούτο σημαίνει πως τα εν λόγω υπερασπιστικά δικαιώματα αποτελούν προϋπόθεση του δίκαιου χαρακτήρα της ποινικής δίκης. Για τον λόγο αυτό λοιπόν δεν εξετάζονται μεμονωμένα, αλλά εν συνδυασμό προς τη διάταξη της § 1, δηλαδή ερευνάται εάν η ποινική διαδικασία υπήρξε δίκαιη στο σύνολό της (“as a whole”)⁵.

Το άρθρο 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ⁶ εγγυάται ότι δεν θα λάβει χώρα ποινική διαδικασία άνευ επαρκούς υπερασπίσεως⁷ και προβλέπει ότι κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του, να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του και, υπό προϋποθέσεις, να λάβει δωρεάν νομική συνδρομή. Κατοχυρώνονται δηλαδή **τρία επιμέρους δικαιώματα**: α) το δικαίωμα σε αυτοπρόσωπη υπεράσπιση, β) το δικαίωμα υπεράσπισης από συνήγορο της επιλογής του κατηγορουμένου και γ) το δικαίωμα σε δωρεάν νομική συνδρομή (υπό προϋποθέσεις)⁸. Αντίστοιχη προστασία αναγνωρίζει και το άρθρο 14 § 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Σημειωτέον, τα παραπάνω δικαιώματα δεν αφορούν μόνον την ακροαματική (κύρια) διαδικασία. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, μολονότι ο κύριος σκοπός του άρθρου 6 (της ΕΣΔΑ) είναι η διασφάλιση του δίκαιου χαρακτήρα μιας δίκης, η εφαρμογή των εγγυήσεων που περιέχονται στο εν λόγω άρθρο δεν αποκλείεται στο στάδιο της *προδικασίας*⁹.

³ Κατά το ΕΔΔΑ, η έννοια του κατηγορουμένου είναι «αυτόνομη» και δεν ταυτίζεται κατά περιεχόμενο με τον αντίστοιχο όρο στις εθνικές έννομες τάξεις των Συμβαλλόμενων Κρατών. Η προστασία του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ εκκινεί με την άσκηση της ποινικής δίωξης ή και πριν από αυτήν, σε περίπτωση λήψης μέτρων, όπως έρευνες ή προανακριτικές πράξεις που έχουν «σημαντικές επιπτώσεις στην κατάσταση του υπόπτου». Βλ. *Κωστοπούλου Μ.-Α.* σε: Σισιλιάνος Λ.-Α. (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ερμηνεία κατ' άρθρο), Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 316, όπου και νομολογιακές παραπομπές.

⁴ ΕΔΔΑ, Gäfgen v. Germany [Ευρεία Σύνθεση], 1.6.2010, § 163 επ.

⁵ ΕΔΔΑ, Ibrahim and Others v. the United Kingdom [Ευρεία Σύνθεση], 13.9.2016, § 251.

⁶ Άρθρο 6 § 3 στοιχ. γ' ΕΣΔΑ: «*Ειδικότερα, κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα [...] να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του ή, εάν δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώσει συνήγορο, να του παρασχεθεί αυτός δωρεάν, όταν αυτό απαιτείται προς το συμφέρον της δικαιοσύνης.*»

⁷ ΕΔΔΑ, Correia de Matos v. Portugal [Ευρεία Σύνθεση], 4.4.2018, § 122.

⁸ ΕΔΔΑ, Pakelli v. Germany, 25.4.1983, § 31.

⁹ ΕΔΔΑ, Imbrioscia v. Switzerland, 24.11.1993, § 36.

2. Το δικαίωμα σε αυτοπρόσωπη υπεράσπιση

Καταρχήν, η ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε κατηγορουμένου να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του, δηλαδή χωρίς τη συνδρομή συνηγόρου (υπό την προϋπόθεση ότι η αυτοπρόσωπη υπεράσπιση είναι οικειοθελής). Ωστόσο, το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο και κάμπτεται όταν το συμφέρον της δικαιοσύνης επιτάσσει διαφορετικά¹⁰. Η σχετική κρίση ανήκει στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία αποφαινόμενα τότε το συμφέρον της δικαιοσύνης επιβάλλει τον υποχρεωτικό διορισμό συνηγόρου, ενώ το ΕΔΔΑ περιορίζεται να ελέγξει μόνον εάν οι επιλογές του εθνικού νομοθέτη και οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων υπαγορεύθηκαν από **σχετικούς κι επαρκείς λόγους** και -πάντως- επέτρεψαν την αποτελεσματική συμμετοχή του κατηγορουμένου στη δίκη. Εξάλλου, η υποχρεωτική παρουσία συνηγόρου αποτελεί μέτρο που ευνοεί τη θέση του κατηγορουμένου και αποσκοπεί στην προστασία των συμφερόντων του¹¹.

Για παράδειγμα, δια της αποφάσεως *Meftah and Others v. France* [Ευρεία Σύνθεση] της 26.7.2002 εκρίθη ότι η εθνική ρύθμιση περί υποχρεωτικής παραστάσεως συνηγόρου διορισμένου στον Άρειο Πάγο στο πλαίσιο της ανααιρετικής διαδικασίας δεν αντίκειται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ειδική φύση της ανααιρετικής διαδικασίας (που είναι κυρίως γραπτή και αφορά νομικά ζητήματα) δικαιολογεί την υποχρεωτικότητα παραστάσεως αποκλειστικώς με εξειδικευμένους δικηγόρους. Έτσι, κατέληξε ότι συντρέχουν σχετικοί κι επαρκείς λόγοι προς το συμφέρον της δικαιοσύνης, ώστε να καμφθεί το δικαίωμα αυτοπρόσωπης υπεράσπισης¹².

Ωστόσο, οσάκις το εθνικό δίκαιο επιτρέπει την αυτοπρόσωπη υπεράσπιση και ο κατηγορούμενος επιλέξει να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του, χωρίς τη συνδρομή συνηγόρου, τότε θεωρείται ότι έχει παραιτηθεί συνειδητά από το δικαίωμα νομικής συνδρομής. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο κατηγορούμενος υποχρεούται να επιδείξει επιμέλεια (*diligence*) ως προς την άσκηση του δικαιώματός του¹³, καθώς

¹⁰ ΕΔΔΑ, *Galstyan v. Armenia*, 15.11.2007, § 91: «Thus, it will normally not be contrary to the requirements of this Article if an accused is self-represented *in accordance with his own will*, unless the interests of justice require otherwise».

¹¹ ΕΔΔΑ, *Correia de Matos v. Portugal* [Ευρεία Σύνθεση], 4.4.2018, § 124.

¹² ΕΔΔΑ, *Meftah and Others v. France* [Ευρεία Σύνθεση], 26.7.2002, § 47. Προσοχή: Τα ανωτέρω αφορούν μόνον εκείνον εκ των προσφευγόντων, ο οποίος παρέστη αυτοπροσώπως στην ανααιρετική διαδικασία. Οι έτεροι δύο προσφεύγοντες παρέστησαν με συνηγόρους διορισμένους στον «κοινό δικηγορικό σύλλογο» (=παρά Πρωτοδικαίς/παρ' Εφέταις), οπότε το ΕΔΔΑ έκρινε γι' αυτούς το ζήτημα υπό το πρίσμα της προσβολής του δικαιώματος επιλογής συνηγόρου. Πάντως, και ως προς αυτούς κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα (και για τους ίδιους λόγους). Παρ' ημίν, συναφείς είναι οι διατάξεις των άρθρων 512 § 3 ΚΠΔ και 28 του Ν. 4194/2013 (Κώδικας Δικηγόρων).

¹³ ΕΔΔΑ, *Melin v. France*, 22.6.1993, § 24-25. Εν προκειμένω, ο κατηγορούμενος (ο οποίος στο παρελθόν είχε ασκήσει το δικηγορικό λειτούργημα) αποφάσισε να υπερασπιστεί τον εαυτό του χωρίς

ενδεχόμενη βλάβη λόγω άγνοιας των διαδικασιών δεν αναιρεί το δίκαιο χαρακτήρα της εις βάρος του δίκης.

3. Το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο της επιλογής του κατηγορουμένου

(α) Η παράσταση με συνήγορο στο στάδιο της προδικασίας, ιδίως στην αστυνομική προανάκριση

i) Πεδίο εφαρμογής και περιεχόμενο

Εξαρχής, επαναλαμβάνεται ότι η εμβέλεια των εγγυήσεων του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' καλύπτει και το στάδιο πριν από τη διαδικασία στο ακροατήριο, δηλαδή την προδικασία ("pre-trial stage proceedings")¹⁴. Τούτο είναι εύλογο, διότι ορισμένες έννομες τάξεις αποδίδουν, ήδη από το πρώτο στάδιο της αστυνομικής προανάκρισης, συνέπειες στη στάση και τις δηλώσεις του κατηγορουμένου που ασκούν αποφασιστική επιρροή στη διαμόρφωση του κατηγορητηρίου και (συνεπώς) στην υπεράσπισή του στη μεταγενέστερη ποινική διαδικασία.

Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, από τη στιγμή που αποδίδεται σε ορισμένο πρόσωπο ή προκύπτει από αποδείξεις ότι το πρόσωπο αυτό ενδέχεται να έχει τελέσει αξιόποινη πράξη -και έτσι καθίσταται ύποπτο-, αποκτά το δικαίωμα να ενημερώνεται για το σύνολο των υπερασπιστικών δικαιωμάτων και να επιλέγει συνήγορο¹⁵. Συνεπώς, για την ενεργοποίηση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων δεν απαιτείται να αποδοθεί σε ένα πρόσωπο επίσημα ο χαρακτηρισμός του «υπόπτου», αλλά αρκεί να υφίστανται εύλογες υπόνοιες για την ανάμιξή του στην τέλεση ποινικού αδικήματος. Έτσι, κατά το ΕΔΔΑ, δεν έχει σημασία ο χαρακτηρισμός ενός προσώπου από το εσωτερικό δίκαιο ή από τα αστυνομικά/ανακριτικά όργανα, αλλά το ζήτημα εξαρτάται από το εάν αποδίδεται εν τοις πράγμασιν η τέλεση αξιόποινης πράξης σε ορισμένο πρόσωπο (έννοια του «de facto υπόπτου»)¹⁶.

Για παράδειγμα, στην αυτόνομη έννοια του «κατηγορουμένου» υπό την ΕΣΔΑ εμπίπτει εκείνος ο οποίος *συνελήφθη* με την υπόνοια ότι τέλεσε αξιόποινη πράξη, εκείνος που *ανακρίνεται* για την εμπλοκή του σε αξιόποινη πράξη κι εκείνος κατά του οποίου έχει ρητά ασκηθεί *ποινική*

συνήγορο, αλλά δεν υπέβαλε εγκαίρως και νομοτύπως τις παρατηρήσεις του ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου λόγω άγνοιας των διαδικασιών. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ.

¹⁴ ΕΔΔΑ, *Imbrioscia v. Switzerland*, 24.11.1993, § 36.

¹⁵ *Αλεξανδρήs Β.*, ό.π., σελ. 1266.

¹⁶ ΕΔΔΑ, *Turbylev v. Russia*, 6.10.2015, § 93-95.

δίωξη¹⁷. Με νεότερη απόφασή του, το ΕΔΔΑ επεξετέινει την ανωτέρω προστασία και στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, αποφαινόμενο ότι ένα πρόσωπο εμπίπτει στην έννοια του «κατηγορουμένου» ήδη από το χρονικό σημείο κλητεύσεώς του από την Αστυνομία (προς παροχή εξηγήσεων), συνεπεία υπονοιών εμπλοκής του σε αξιόποινη πράξη και χωρίς ακόμη να έχει στερηθεί την ελευθερία του. Ως εκ τούτου, δεν απαιτείται πλέον η πλήρωση των ανωτέρω χρονικών σημείων (σύλληψη/ανάκριση/ποινική δίωξη), προκειμένου να ενεργοποιηθεί το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, καθώς η χορήγησή του ενδέχεται να είναι υποχρεωτική και σε προγενέστερο δικονομικό στάδιο¹⁸.

Αντίθετα, δεν εμπίπτει στην έννοια του «κατηγορουμένου» ο μάρτυρας που προβαίνει σε οικειοθελείς καταθέσεις ενώπιον των Αρχών¹⁹. Ωστόσο, απαιτείται να του χορηγηθεί άμεση πρόσβαση σε συνήγορο αμέσως μόλις μεταβληθεί το *status* του από μάρτυρα σε ύποπτο.

Ως δικαιολογητικές βάσεις του εύρους της παρεχόμενης προστασίας που επιφυλάσσει το ΕΔΔΑ στο υπό κρίση δικαίωμα (ήδη από την προδικασία) μνημονεύονται η αποτροπή της κακοδικίας («miscarriages of justice»), η διασφάλιση της ισότητας των όπλων μεταξύ της προανακριτικής/κατηγορούσας αρχής και του κατηγορουμένου, ο ουσιώδης ρόλος του συνηγόρου υπεράσπισης ως

---

¹⁷ ΕΔΔΑ, *Simeonovi v. Bulgaria* [Ευρεία Σύνθεση], 12.5.2017, § 111, όπου και περαιτέρω νομολογιακές αναφορές. Με την απόφαση αυτή επιβεβαιώθηκε η προηγουμένης διατυπωθείσα θέση του ΕΔΔΑ, κατά την οποία στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης ο συλληφθείς πρέπει κατά κανόνα να έχει πρόσβαση σε συνήγορο αμέσως μετά την σύλληψή του, με αψώτατο χρονικό όριο την πρώτη εξέτασή του από οιαδήποτε αρχή (συνήθως από την Αστυνομία).

¹⁸ ΕΔΔΑ, *Dubois v. France*, 28.4.2022, § 45-46. Εν προκειμένω, ο προσφεύγων κλήθηκε ενώπιον του Αστυνομικού Τμήματος, όπου εξετάστηκε οικειοθελώς για την κατηγορία (παράνομη άσκηση επαγγέλματος του οδοντοτεχνίτη) με το δικαίωμα να διακόψει κατά βούληση την εξέταση, χωρίς ποτέ να ενημερωθεί για το δικαίωμα σιωπής και το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο. Εξάλλου, η γαλλική νομοθεσία δεν προέβλεπε ενημέρωση και χορήγηση των ως άνω δικαιωμάτων στην «οικειοθελή» αστυνομική εξέταση (παροχή εξηγήσεων), σε αντίθεση με ό, τι προέβλεπε στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο κλητευθείς προς παροχή εξηγήσεων εμπίπτει στην έννοια του κατηγορουμένου κατ' άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και πως το καθ' ου Κράτος όφειλε να μεριμνήσει για την άσκηση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του. Ωστόσο, τελικώς απεφάνθη πως δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, για λόγους που υπερβαίνουν τις έως τώρα αναπτύξεις («συνολικά δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας»).

¹⁹ ΕΔΔΑ, *Bandaletov v. Ukraine*, 31.10.2013: Ο προσφεύγων κλήθηκε (από κοινού με άλλους) ενώπιον της Αστυνομίας, προκειμένου να εξεταστεί ως μάρτυρας για διαπραχθείσες ανθρωποκτονίες. Κατά τη διάρκεια της εξέτασης ομολόγησε την ενοχή του, ενώ μέχρι τούδε δεν είχε ανακύψει η παραμικρή ένδειξη για την εμπλοκή του στους φόνους. Η εξέταση διεκόπη, ο προσφεύγων συνελήφθη και του χορηγήθηκε συνήγορος. Στις επακολουθούσες ανακρίσεις ενέμεινε στην αρχική του ομολογία, η οποία αποτέλεσε μέρος της δικογραφίας. Το ΕΔΔΑ δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, διότι χορηγήθηκε στον προσφεύγοντα συνήγορος αμέσως μόλις μετεβλήθη το *status* του από μάρτυρα σε ύποπτο, ενώ οι αρχές τον υποψιάστηκαν το πρώτον μετά την ομολογία του. Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι πράγματι η αρχική «εμμάρτυρη» ομολογία του θα μπορούσε να αφαιρεθεί από τη δικογραφία, αλλά τούτο δεν επηρεάζει ανεπανόρθωτα τη δικονομική του θέση, καθώς η αυτοενοχοποίησή του ήταν οικειοθελής και θα μπορούσε να έχει ευνοϊκό αντίκτυπο (π.χ. θεμελίωση ελαφρυντικής περίπτωσης). Αντίθετα, παρ' ημίν στα άρθρα 105 § 3 και 244 § 3 ΚΠΔ, όπου η παραμονή μιας τέτοιας κατάθεσης στη δικογραφία συνιστά άνευ ετέρου προσβολή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, σύμφωνα με την αυθεντική βούληση του νομοθέτη.

αντισταθμίσιματος στην ευάλωτη θέση του κατηγορουμένου υπό αστυνομική κράτηση (και η ανάγκη αποτροπής ενδεχόμενης κακομεταχείρισης του τελευταίου), η διασφάλιση του δικαιώματος σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, καθώς και η τήρηση της εν γένει δικονομικής τάξης²⁰.

Το ΕΔΔΑ έλαβε θέση και ως προς το ελάχιστο **περιεχόμενο** του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο²¹. Ειδικότερα, στο εν λόγω δικαίωμα υπάγονται οπωσδήποτε (ως επιμέρους εκφάνσεις αυτού):

[A] Το δικαίωμα (προηγούμενης) επικοινωνίας και διαβούλευσης με συνήγορο *πριν* από την πρώτη εξέταση του υπόπτου/κατηγορουμένου, στο οποίο εμπεριέχεται το δικαίωμα απορρήτου της επικοινωνίας²² και το δικαίωμα χορήγησης εμπιστευτικών οδηγιών στο συνήγορο. Υπό αυτό το πρίσμα, σε περίπτωση που ο ύποπτος/κατηγορούμενος έχει ζητήσει να ασκήσει το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, η Αστυνομία υποχρεούται να απέχει από οιαδήποτε εξέτασή του, εωσότου ο συνήγορος αφιχθεί και είναι πράγματι σε θέση να συνδράμει τον πρώτο.

[B] Το δικαίωμα φυσικής παρουσίας του συνηγόρου *κατά* την πρώτη εξέταση από την Αστυνομία και κατά τις τυχόν επόμενες ανακρίσεις στο στάδιο της προδικασίας. Με νεότερη απόφασή του, το ΕΔΔΑ επανέλαβε την πάγια θέση του ότι (προκειμένου το εν λόγω δικαίωμα να ασκείται «πρακτικά και αποτελεσματικά») το περιεχόμενο της συγκεκριμένης έκφανσης του δικαιώματος δεν εξαντλείται απλώς στην -παθητική- φυσική παρουσία του συνηγόρου, αλλά απαιτείται περαιτέρω ο τελευταίος να είναι σε θέση να συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία της εξέτασης από την Αστυνομία και να παρεμβαίνει προς το σκοπό διαφύλαξης των υπερασπιστικών δικαιωμάτων²³. Πλην της εξετάσεως του υπόπτου/κατηγορουμένου από τις (προ)ανακριτικές αρχές, το δικαίωμα παράστασης δικηγόρου διασφαλίζεται και σε διαδικασίες ταυτοποίησης, αναπαράστασης γεγονότων ή επιτόπιους ελέγχους²⁴. Πρέπει να σημειωθεί πως (σε πρόσφατη απόφασή του) το ΕΔΔΑ

²⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, *Beuze v. Belgium* [Ευρεία Σύνοψη], 9.11.2018, § 125-130.

²¹ ΕΔΔΑ, *Beuze v. Belgium* [Ευρεία Σύνοψη], 9.11.2018, § 133-134.

²² Ειδικώς, για το απόρρητο της επικοινωνίας βλ. ενδεικτικά, ΕΔΔΑ, *Öcalan v. Turkey* [Ευρεία Σύνοψη], 12.5.2005.

²³ ΕΔΔΑ, *Soytemiz v. Turkey*, 27.11.2018, § 44-45. Βλ. και ΕΔΔΑ, *Doyle v. Ireland*, 23.5.2019: Στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων -συλληφθείς για ανθρωποκτονία- στερήθηκε το δικαίωμα της καθ' εαυτήν φυσικής παρουσίας συνηγόρου κατά τις ανακρίσεις του από την Ιρλανδική Αστυνομία (οι οποίες, ωστόσο, υπέκειντο σε βιντεοσκόπηση) κατά πάγια πρακτική της τελευταίας. Πάντως, διατηρούσε το δικαίωμα της ακώλυτης συνάντησης και επικοινωνίας με το συνήγορό του εκτός της ανακριτικής αίθουσας. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η συγκεκριμένη πρακτική των ιρλανδικών αρχών υποσκάπτει καταρχήν την ορθή άσκηση του εν λόγω υπερασπιστικού δικαιώματος, αλλά κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν εθίγη ο συνολικά δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας [κατά πιστή εφαρμογή της «σχετικοποιημένης» προστασίας του δικαιώματος που εισήγαγε η νομολογία «Ibrahim» (βλ. κατωτέρω)]. Παρεμπιπτόντως, αξίζει να σημειωθεί ότι η Ιρλανδία ουδέποτε δεσμεύτηκε από την Οδηγία 2013/48/ΕΕ (βλ. σκέψη 58 του Προοιμίου αυτής).

²⁴ **Ζολώτας Τ.** σε: Σαρμάς Ι./Κοντιάδης Ξ./Ανθόπουλος Χ., ΕΣΔΑ (κατ' άρθρο ερμηνεία), Εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., 2021, σελ. 363, όπου και νομολογιακές παραπομπές.

διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ λόγω παράλειψης χορήγησης του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο κατά τη διάρκεια κατ' οίκον ερευνών²⁵.

ii) Περιορισμοί του δικαιώματος

Καίριο σημείο της παρούσης προβληματικής συνιστούν οι επιτρεπτοί **περιορισμοί** του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ.

Σε πρώτη φάση, απόφαση-σταθμό αποτέλεσε η «**Salduz v. Turkey**», η οποία αναμφίβολα εισήγαγε ισχυρές δικαιοκρατικές εγγυήσεις για τη διαφύλαξη του εν λόγω δικαιώματος²⁶. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως ακολούθως: *Το έτος 2001, ο ανήλικος Salduz συνελήφθη από την τουρκική Αντιτρομοκρατική Υπηρεσία λόγω φερόμενης συμμετοχής του σε παράνομη διαδήλωση υποστήριξης του PKK και ανάρτησης παράνομου πανό. Ανακρίθηκε από αστυνομικούς (χωρίς παρουσία συνηγόρου), όπου ομολόγησε τις διερευνώμενες πράξεις. Εν συνεχεία, προσήχθη ενώπιον του Εισαγγελέα, όπου αρνήθηκε τις πράξεις (άνευ δικηγόρου). Του ασκήθηκε δίωξη και οδηγήθηκε στον Ανακριτή, όπου (απολογούμενος) ανακάλεσε την αρχική του ομολογία -με τον ισχυρισμό ότι εδόθη υπό πίεση των αστυνομικών- και αρνήθηκε τις πράξεις (άνευ δικηγόρου). Έπειτα, κρίθηκε προσωρινά κρατούμενος και τότε του χορηγήθηκε το πρώτον δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο. Τελικώς, καταδικάσθηκε από Δικαστήριο Κρατικής Ασφάλειας, το οποίο στηρίχθηκε στις καταθέσεις του ενώπιον της αστυνομικής και της εισαγγελικής αρχής, καθώς και στην απολογία του ενώπιον του Ανακριτή. Τα ως άνω διαμειφθέντα ενεργήθηκαν σε πλήρη συμφωνία με το τότε ισχύον τουρκικό δίκαιο. Το τελευταίο όριζε πως ο ύποπτος/κατηγορούμενος είχε δικαίωμα νομικής συνδρομής από τη στιγμή της κράτησής του από την Αστυνομία, εκτός εάν edιώκετο επί αδικήματος αρμοδιότητας Δικαστηρίου Κρατικής Ασφάλειας, οπότε η νομική*

²⁵ ΕΔΔΑ, Ayetullah Ay v. Turkey, 27.10.2020, § 163. Παρ' ημίν, το άρθρο 92 ΚΠΔ κατοχυρώνει το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται με συνήγορο (ή διά συνηγόρου) σε όλες τις ανακριτικές πράξεις, πλην της εξέτασης των μαρτύρων και των συγκατηγορουμένων τους. Στο παρελθόν είχε κριθεί ότι εξαιρείται και η κατ' οίκον έρευνα (ΔιατΕισΠρωτΧαλκ 94/1997, ΠοινΧρ 1997.320, αντίθετα: ΣυμβΕφΑθ 1456/1998, ΠοινΧρ 1998.671). Υπό την ανωτέρω προσέγγιση του ΕΔΔΑ, η άποψη αυτή δεν δύναται πλέον να υποστηριχθεί (που, ούτως ή άλλως, ευρίσκετο εκτός του γράμματος του νόμου ενόψει της ρητής πρόβλεψης συγκεκριμένων εξαιρέσεων σε συνδυασμό με τον κανόνα «singularia non sunt extedenda»). Πάντως, το άρθρο 92 ΚΠΔ αναπτύσσει την κανονιστική του εμπέλεια στο πλαίσιο της κυρίας ανακρίσεως και της τακτικής προανακρίσεως (βλ. άρθρο 106 ΚΠΔ), ουχί δε στο πλαίσιο της αστυνομικής προανακρίσεως (ελλείπει παραπομπής του άρθρου 105 § 1 ΚΠΔ). Πάντως, αναφορικά με την κατ' οίκον (και τη σωματική) έρευνα στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης το ΕΔΔΑ έχει κάνει δεκτό ότι στα *αυτόφωρα αδικήματα* η παρουσία του δικηγόρου δεν απαιτείται καταρχήν για την καταγραφή των υλικών αποδεικτικών στοιχείων, η οποία δεν συνδυάζεται με ανάκριση του υπόπτου. Βλ. ΕΔΔΑ, Blaj v. Romania, 8.4.2014, § 92 επ.

²⁶ ΕΔΔΑ, Salduz v. Turkey [Ευρεία Σύνοψη], 27.11.2008.

προστασία εδύνατο να παρασχεθεί μετά την επιβολή του μέτρου της προσωρινής κράτησης (εν πάση περιπτώσει, μετά την απόφαση του Ανακριτή για την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού).

Το ΕΔΔΑ διακήρυξε ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο πρέπει καταρχήν να χορηγείται στον κατηγορούμενο ήδη από τα αρχικά στάδια εξέτασής του από την Αστυνομία²⁷. Το εν λόγω δικαίωμα δύναται να περιοριστεί μόνον όταν σωρευτικώς: 1) υπό το φως των ειδικών περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, υφίστανται «επιτακτικοί λόγοι (compelling reasons)» που δικαιολογούν τον περιορισμό του δικαιώματος και 2) ο περιορισμός -ανεξάρτητα από τη δικαιολόγησή του- δεν προκαλεί αδικαιολόγητη βλάβη στα κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δικαιώματα του κατηγορουμένου²⁸. Ακολούθως, το ΕΔΔΑ προέβη στην εξής αυθεντική διαπίστωση: Όταν αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις του κατηγορουμένου που έγιναν κατά την εξέτασή του από την Αστυνομία χωρίς τη βοήθεια δικηγόρου χρησιμοποιούνται για να θεμελιώσουν την καταδίκη του, τότε προκαλείται γενικά ανεπανόρθωτη βλάβη στα δικαιώματα της υπεράσπισης, ενώ ούτε η επιγενόμενη πρόσβαση σε συνήγορο ούτε η κατ' αντιμωλία διεξαγωγή της δίκης είναι σε θέση να θεραπεύσουν την εν λόγω προκληθείσα βλάβη²⁹.

Τελικώς, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ, με την αιτιολογία ότι εν προκειμένω αφενός δεν υπήρχε «επιτακτικός λόγος» δικαιολογητικός του περιορισμού, αφού ως τέτοιος δεν μπορεί να νοηθεί η πρόβλεψη περί αποκλεισμού του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο σε συστηματική βάση από τις κείμενες νομοθετικές διατάξεις³⁰, και αφετέρου επήλθε ανεπανόρθωτη βλάβη στα υπερασπιστικά δικαιώματα του προσφεύγοντος.

Αναγκαίες βαίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις: Το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ δεν σταμάτησε τον έλεγχο μετά τη διαπίστωση της ανυπαρξίας «επιτακτικών λόγων», αλλά αξιολόγησε και τον αντίκτυπο του (κριθέντος ήδη ως αδικαιολόγητου) περιορισμού στη δικονομική θέση του προσφεύγοντος, δεν αναιρεί την αρχική του θέση ότι -προκειμένου να κριθεί ως θεμιτός ένας περιορισμός- απαιτείται η **σωρευτική συνδρομή των ανωτέρω κριτηρίων**. Η εν λόγω θέση επιβεβαιώνεται από την αμέσως μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ, όπου εκρίθη ότι η συστηματική περιστολή του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο δια της νομοθετικής οδού δεν συνιστά «επιτακτικό λόγο» και τούτο αρκεί αυτοτελώς για τη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ³¹.

²⁷ Ο.π., § 52.

²⁸ Ο.π., § 55.

²⁹ Ο.π., § 55 και 58.

³⁰ Ο.π., § 56 και 61.

³¹ ΕΔΔΑ, Dayanan v. Turkey, 13.10.2009, § 33: «A systematic restriction of this kind, on the basis of the relevant statutory provisions, is *sufficient in itself* for a violation of Article 6 to be found,

Λίγα έτη αργότερα, το ΕΔΔΑ απομακρύνθηκε από την αρχικώς φιλελεύθερη θέση του, «σχετικοποιώντας» το εύρος της παρεχόμενης προστασίας του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ με την νεότερη απόφαση **«Ibrahim & Others v. the United Kingdom»**³². Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως ακολούθως: *Στον απόηχο τρομοκρατικών επιθέσεων το έτος 2005, οι τρεις πρώτοι προσφεύγοντες συνελήφθησαν στο Λονδίνο για τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών στην υπόγεια αστική σιδηροδρομική συγκοινωνία (μετρό), οι οποίοι τελικώς δεν εξεργάγησαν. Αμέσως μετά τη σύλληψή τους, στερήθηκαν της δυνατότητας άμεσης πρόσβασης σε συνήγορο (και για χρονικό διάστημα που δεν υπερέβη τις 8 ώρες), προκειμένου να διεξαχθεί «αστυνομική εξέταση ασφαλείας»*³³. Κατά τη διάρκεια αυτής της εξέτασης, αρνήθηκαν οιαδήποτε γνώση και συμμετοχή τους στις διερευνώμενες πράξεις. Αντιθέτως, στην κύρια δίκη ομολόγησαν την ανάμιξή τους, πλην όμως ισχυρίστηκαν ότι οι βόμβες ήταν «φάρσα». Τελικώς καταδικάστηκαν, ενώ για το σχηματισμό δικανικής πεποίθησης ελήφθησαν υπόψιν οι αρχικές τους καταθέσεις. Ο τέταρτος προσφεύγων εξετάστηκε αρχικώς ως μάρτυρας, αλλά κατά τη διάρκεια της κατάθεσής του προέκυψε ότι είχε παράσχει συνδρομή σε έναν εκ των βομβιστών. Όταν τούτο υπέπεσε στην αντίληψη των αστυνομικών, εκείνοι συνέχισαν να τον εξετάζουν υπό την ιδιότητα του μάρτυρος, χωρίς να τον ενημερώσουν για τα δικαιώματά του και χωρίς να του παράσχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε συνήγορο. Καταδικάστηκε κι εκείνος για τη συμμετοχική του δράση.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ επανέλαβε τη θέση ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο (ήδη από την προδικασία) αναγορεύεται σε θεμελιώδες γνώρισμα της δίκαιης δίκης³⁴. Επιβεβαίωσε δε ότι το εν λόγω δικαίωμα πρέπει καταρχήν να χορηγείται στον κατηγορούμενο ήδη από τα αρχικά στάδια εξέτασής του από την Αστυνομία, εκτός αν συντρέχουν λόγοι που καθιστούν ανεκτό τον περιορισμό του (ιδίως, ως προς τον χρόνο κατά τον οποίο παρέχεται). Το ΕΔΔΑ διατήρησε τα δύο στάδια ελέγχου που είχαν ήδη διατυπωθεί στην απόφαση «Salduz»³⁵, αλλά εισήγαγε διαφοροποιήσεις στη μεταξύ τους συσχέτιση, διακρίνοντας

---

notwithstanding the fact that the applicant remained silent when questioned in police custody.»). Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ δεν εξέτασε διόλου τον αντίκτυπο του (ελλείπει «επιτακτικού λόγου») αδικαιολόγητου περιορισμού στη δικονομική θέση του προσφεύγοντος, ο οποίος δεν προέβη καν σε αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις, αλλά άσκησε επιτυχώς το δικαίωμα σιωπής (=δεν υπέκυψε σε ενδεχόμενες πιέσεις των αρχών).

³² ΕΔΔΑ, Ibrahim & Others v. the United Kingdom [Ευρεία Σύνοψη], 13.9.2016. Βλ. **Μπρούπης Ι**, Παρατηρήσεις σε Υπόθεση Ibrahim και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 2016, ΠοινΧρ 2018, σελ. 246 επ.

³³ Κατά τον τότε ισχύοντα αγγλικό Αντιτρομοκρατικό Νόμο (2000), ήταν επιτρεπτές οι «αστυνομικές εξετάσεις ασφαλείας» άνευ συνδρομής συνηγόρου για την προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας άλλων προσώπων, οι οποίες δεν μπορούσαν να υπερβαίνουν τις 48 ώρες από τη σύλληψη.

³⁴ ΕΔΔΑ, Ibrahim & Others v. the United Kingdom [Ευρεία Σύνοψη], 13.9.2016, § 255.

³⁵ Ο.π., § 257.

(κατ' ουσίαν) μεταξύ δύο περιπτώσεων όπου κατ' εξαίρεση δικαιολογείται ο περιορισμός του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο: **A)** Πρώτον, το υπό κρίση δικαίωμα δύναται να περιοριστεί όταν (σωρευτικώς) υπό το φως των ειδικών περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, υφίστανται «επιτακτικοί λόγοι (compelling reasons)» που δικαιολογούν τον περιορισμό του δικαιώματος **και** ο περιορισμός δεν προκαλεί αδικαιολόγητη βλάβη στα κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δικαιώματα του κατηγορουμένου³⁶. **B)** Δεύτερον, το υπό κρίση δικαίωμα δύναται να περιοριστεί και όταν, παρά την απουσία «επιτακτικών λόγων (compelling reasons)», ο περιορισμός δεν προκάλεσε ανεπανόρθωτη βλάβη στο συνολικά δίκαιο χαρακτήρα (“overall fairness approach”) της διαδικασίας εν όλω (“as a whole”)³⁷.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το ΕΔΔΑ προσδιόρισε με σαφήνεια και τους **περιορισμούς των περιορισμών**, οι οποίοι πρέπει να πληρούνται οσάκις ο -προαναφερθείς- έλεγχος αποφαίνεται καταρχήν υπέρ του επιτρεπτού του επιβληθέντος περιορισμού στο δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο. Ειδικότερα, σημείωσε ότι κάθε περιορισμός πρέπει να έχει έρεισμα στο εθνικό δίκαιο και να περιγράφεται επαρκώς στον νόμο. Πρέπει περαιτέρω να προβλέπεται σε εξαιρετικές περιστάσεις, να είναι προσωρινής φύσεως και να στηρίζεται στην ατομική αξιολόγηση της εκάστοτε συγκεκριμένης υπόθεσης³⁸.

Επί τη βάση των προαναφερθέντων, ως προς τους τρεις πρώτους προσφεύγοντες το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 (της ΕΣΔΑ), καθόσον η επείγουσα ανάγκη αποτροπής τρομοκρατικών επιθέσεων συνιστά «επιτακτικό λόγο» δικαιολόγησης του επιβληθέντος περιορισμού³⁹. Ο τελευταίος προβλεπόταν σαφώς στην

³⁶ Ο.π., § 264. Ως προς αυτό το σημείο, υπάρχει ταύτιση με τη νομολογία «Salduz».

³⁷ Ο.π., § 262 και 265. Ως προς αυτό το σημείο, υπάρχει διαφοροποίηση από τα πορίσματα της νομολογίας «Salduz», καθόσον διαγιγνώσκεται ευχερώς πως ο κρίσιμος όρος για την επιτρεπτή επιβολή περιορισμών είναι τελικά η ανυπαρξία βλάβης στη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας. Με την εν λόγω απόφαση το ΕΔΔΑ ουσιαστικώς εξοβελίζει το κριτήριο των «επιτακτικών λόγων», επισημαίνοντας απλώς ότι τυχόν ανυπαρξία τους συνιστά ισχυρή ένδειξη προσβολής της συνολικής δικαιοσύνης της διαδικασίας. Δηλαδή, σε μια τέτοια περίπτωση (=ανυπαρξία επιτακτικών λόγων) η πλάστιγγα γέρνει προς την πλευρά της προσβολής της αρχής της δίκαιης δίκης, εκτός εάν το Κράτος αποδείξει πειστικά γιατί, κατ' εξαίρεση, στη συγκεκριμένη υπόθεση δεν εθίγη ο συνολικά δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας (βλ. § 265 in f). Ο Αλεξάνδρης τοποθετείται κριτικά επί της «σχετικοποιημένης» προστασίας που εισήγαγε η απόφαση «Ibrahim», γράφοντας ότι: «[Η] οποιαδήποτε ρωγή στον κανόνα του δικαιώματος για παροχή συνηγόρου εγκυμονεί τον κίνδυνο αυθαιρεσιών του κράτους, ως έχοντος το μονοπώλιο του καταναγκασμού» (βλ. Αλεξάνδρης Β., ό.π., σελ. 1267).

³⁸ Ο.π., § 258.

³⁹ Η επείγουσα ανάγκη αποτροπής σοβαρών επιπτώσεων στη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπων αναγνωρίζεται παγίως από το ΕΔΔΑ ως «επιτακτικός λόγος» περιορισμού του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, δεδομένης της θεμελιώδους υποχρέωσης των Κρατών να προστατεύουν τα δικαιώματα που κατοχυρώνουν τα άρθρα 2, 3 και 5 § 1 της ΕΣΔΑ. Βλ. ΕΔΔΑ, Simeonovi v. Bulgaria [Ευρεία Σύμβαση], 12.5.2017, § 117. Αντιθέτως, έχει κριθεί ότι δεν συνιστά «επιτακτικό λόγο» ο γενικός κίνδυνος διαρροών (ΕΔΔΑ, Ibrahim & Others v. the United Kingdom [Ευρεία Σύμβαση], 13.9.2016, § 259), ο νομοθετικός – αφηρημένος αποκλεισμός του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο κατά τρόπο συστηματικό (ΕΔΔΑ, Dayanan v. Turkey, 13.10.2009, § 33) και

εθνική νομοθεσία με περιορισμένη χρονική διάρκεια (απόλυτο όριο: 48 ώρες) την οποία δεν υπερέβησαν οι εθνικές αρχές, ενώ δεν εθίγη ο συνολικά δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας. Αντιθέτως, ως προς τον τέταρτο προσφεύγοντα δεν διαπιστώθηκε ότι οι «επιτακτικοί λόγοι» εξακολουθούσαν να συντρέχουν κατά τη στιγμή που προέκυψαν ενδείξεις ενοχής σε βάρος του, ήτοι κατά το χρόνο της μαρτυρικής του εξέτασης. Άλλωστε, το εθνικό δίκαιο απαγόρευε τη συνέχιση της μαρτυρικής εξέτασης («μαρτυροποίηση») του υπόπτου και τον επακόλουθο αποκλεισμό της άσκησης των δικονομικών του δικαιωμάτων. Ωστόσο, υπό το πρίσμα της νέας θέσης του ΕΔΔΑ αναφορικά με τη βαρύνουσα θέση του «συνολικά δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας», η εξέταση διήλθε αναγκαστικώς και από αυτό το στάδιο. Δηλαδή, παρά την απουσία επιτακτικών λόγων, εξετάστηκε ο αντίκτυπος της διαδικαστικής πλημμέλειας στη δικαιοσύνη της ποινικής δίκης (υπό ολιστική προσέγγιση)⁴⁰. Έτσι, διαπιστώθηκε τελικά παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, μόνον και μόνον επειδή το Κράτος απέτυχε να εξηγήσει πειστικά ότι ο δίκαιος χαρακτήρας της δίκης δεν υπέστη ανεπανόρθωτη βλάβη από την απόφαση των εθνικών αρχών να μην ενημερωθεί ο εξεταζόμενος για το νέο status του. Σημειώνεται πως η ανεπανόρθωτη βλάβη έγκειται στην αδυναμία του τέταρτου προσφεύγοντος να ασκήσει αποτελεσματικά τα υπερασπιστικά του δικαιώματα στην προδικασία, γεγονός που είχε ουσιώδη επιρροή και στην επακολουθούσα κύρια διαδικασία.

(β) Η παράσταση με συνήγορο στο στάδιο της κύριας διαδικασίας

η υιοθετούμενη πρακτική των εθνικών αρχών (ΕΔΔΑ, *Simeonovi v. Bulgaria* [Ευρεία Σύνοψη], 12.5.2017, § 130-131). Όπως εκτίθεται κατωτέρω, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ αναγνωρίζει σε ενωσιακό επίπεδο δύο «επιτακτικούς λόγους», ήτοι αφενός την επείγουσα ανάγκη αποτροπής σοβαρών συνεπειών στη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα ενός προσώπου και αφετέρου την επιτακτική ανάγκη να αναληφθεί άμεση δράση από τις ανακριτικές αρχές προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την αποδεικτική ακεραιότητα της ποινικής διαδικασίας.

⁴⁰ Οι παράγοντες που λαμβάνονται υπόψιν κατά την εξέταση του συνολικά δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας συστηματοποιήθηκαν σε νεότερη απόφαση του Δικαστηρίου (ΕΔΔΑ, *Beuze v. Belgium* [Ευρεία Σύνοψη], 9.11.2018, § 150). Ειδικότερα, εξετάζεται: α) εάν η θέση του προσφεύγοντος ήταν ιδιαιτέρως ευάλωτη, π.χ. λόγω ηλικίας ή πνευματικών ικανοτήτων, β) το νομικό πλαίσιο της προδικασίας και το παραδεκτό των αποδείξεων στην κύρια δίκη, γ) εάν ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να αμφισβητήσει τη γνησιότητα των αποδεικτικών στοιχείων και να εναντιωθεί στη χρήση τους, δ) η ποιότητα των αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και εάν οι περιστάσεις κτήσης τους εγείρουν αμφιβολίες ως προς την αξιοπιστία και την ακρίβειά τους, ε) τυχόν παρανομίες που εμφολόγησαν κατά την κτήση των αποδεικτικών στοιχείων, στ) αναφορικά με τις καταθέσεις, η φύση τους και εάν αυτές ανακλήθηκαν ή τροποποιήθηκαν αμέσως, ζ) η αξιοποίηση των αποδεικτικών στοιχείων (συγκεκριμένα, εάν διαδραμάτισαν αποφασιστικό ή σημαντικό ρόλο στην καταδίκη) και η βαρύτητα των λοιπών στοιχείων, η) εάν η απόφαση περιελάμβανε ελπίδα από τακτικούς δικαστές ή από ενόρκους, καθώς και το περιεχόμενο των οδηγιών και κατευθύνσεων που δόθηκαν στους τελευταίους, θ) η βαρύτητα του δημοσίου συμφέροντος που επιτάσσει τη διερεύνηση και την τιμώρηση του επίδικου αδικήματος, ι) άλλες διαδικαστικές εγγυήσεις που τυχόν προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο και την πρακτική των αρχών. Βλ. πρακτική εφαρμογή των εν λόγω κριτηρίων στην απόφαση ΕΔΔΑ, *Doyle v. Ireland*, 23.5.2019, § 85-103 (βλ. και υποσ. 23 της παρούσης).

Ως προελέχθη, το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται με συνήγορο (ή να εκπροσωπείται από αυτόν) εκτείνεται σε όλο το εύρος της ποινικής δίκης, τόσο στην προδικασία όσο και στην κύρια διαδικασία. Ως προς την επ' ακροατηρίω διαδικασία, το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος καταλαμβάνει οπωσδήποτε την πρωτοβάθμια δίκη, αλλά και τη διαδικασία κατόπιν ασκήσεως ενδίκων μέσων (κατ' έφεση/αναιρετική δίκη).

Όπως είναι γνωστό, η έννοια του κατηγορουμένου κατά το άρθρο 6 § 3 της ΕΣΔΑ είναι «αυτόνομη» και δεν ταυτίζεται κατά περιεχόμενο με τον αντίστοιχο όρο στις εθνικές έννομες τάξεις των Συμβαλλόμενων Κρατών. Κατά συνέπεια, στην εν λόγω έννοια εμπίπτει το πρόσωπο που δικάζεται σε δεύτερο βαθμό ή ενώπιον του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, ασχέτως εάν κατά το εθνικό δίκαιο θεωρείται «καταδικασθείς» και όχι «πρόσωπο αντιμέτωπο με κατηγορία ποινικής φύσης»⁴¹.

Περαιτέρω, το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο είναι ανεξάρτητο από την αυτοπρόσωπη εμφάνιση του κατηγορούμενου στην επ' ακροατηρίω διαδικασία. Συνεπώς, τούτο υφίσταται ακόμη και στην περίπτωση που ο κατηγορούμενος, μολονότι κλητεύθηκε νομίμως, δεν εμφανίζεται (έστω και αδικαιολόγητα) στο ακροατήριο⁴². Σύμφωνα με πάγια θέση του ΕΔΔΑ, μολονότι η εθνική νομοθεσία οφείλει να αποθαρρύνει την (αδικαιολόγητη) απουσία του κατηγορουμένου, δεν νομιμοποιείται να τιμωρεί τον τελευταίο δια της αφαίρεσεως του δικαιώματος νομικής εκπροσώπησης. Εξάλλου, ο νόμιμος σκοπός της αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου στην ακροαματική διαδικασία μπορεί να διασφαλιστεί με άλλα -ηπιότερα- μέσα⁴³.

(γ) Το δικαίωμα επιλογής συνηγόρου

Το δικαίωμα επιλογής συνηγόρου υπεράσπισης δεν είναι απόλυτο. Καταρχήν, πρέπει να γίνεται σεβαστή η βούληση του κατηγορουμένου ως προς το πρόσωπο του συνηγόρου λόγω της ιδιαίτερης σχέσης εμπιστοσύνης του τελευταίου με τον εντολέα του. Ωστόσο, δεν

⁴¹ ΕΔΔΑ, Meftah and Others v. France [Ευρεία Σύνθεση], 26.7.2002, § 40.

⁴² Βλ. ΕΔΔΑ, Frolovs v. Latvia, 15.6.2017, § 44, όπου και περαιτέρω νομολογιακές παραπομπές. Παρ' ημίν, στο πνεύμα αυτό κινούνται οι διατάξεις των άρθρων 340 § 3 (πρωτοβάθμια δίκη) και 502 § 1 (δευτεροβάθμια δίκη). Η αναιρετική διαδικασία αποσυνδέεται από την αυτοπρόσωπη εμφάνιση του κατηγορουμένου και απαιτεί την υποχρεωτική παράσταση του τελευταίου με συνήγορο (ή την εκπροσώπησή του από συνήγορο) κατ' άρθρο 512 § 3 ΚΠΔ. Ως προς τα ζητήματα αυτά, σημαντική τομή επέφερε στη χώρα μας η απόφαση ΟΛΑΠ 2/1999, ΠοινΧρ 1999.811, δια της οποίας εκρίθη ως ανίσχυρη η διάταξη του άρθρου 501 § 3 ΚΠΔ (όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή της με τον Ν. 3160/2003), στο μέτρο που επέτρεπε την δια συνηγόρου εκπροσώπηση του εκκαλούντος στη δίκη από την συνδρομή λόγου ανωτέρας βίας που εμπόδιζε τον τελευταίο να παραστεί αυτοπροσώπως ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου.

⁴³ Βλ. ΕΔΔΑ, Neziraj v. Germany, 8.11.2012, § 51, όπου και περαιτέρω νομολογιακές παραπομπές.

αποκλείεται ο περιορισμός του δικαιώματος, όταν συντρέχουν «σχετικοί κι επαρκείς λόγοι» που τον καθιστούν αναγκαίο για την εξυπηρέτηση του συμφέροντος της δικαιοσύνης, όπως για παράδειγμα η φύση της διαδικασίας που ενδέχεται να επιτάσσει την παράσταση μόνον εξειδικευμένων δικηγόρων⁴⁴. Κατά συνέπεια, στις περιπτώσεις περιορισμών επί του δικαιώματος επιλογής συνηγόρου εφαρμόζεται το επιεικέστερο κριτήριο των «σχετικών κι επαρκών λόγων», σε αντίθεση με τις περιπτώσεις περιορισμών επί του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, το επιτρεπτό των οποίων εξετάζεται υπό το αυστηρό κριτήριο των «επιτακτικών λόγων».

Αναφορικά με το εδώ εξεταζόμενο ζήτημα, περίοπτη θέση στη νομολογία του ΕΔΔΑ έχει η απόφαση «**Dvorski v. Croatia**»⁴⁵. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως ακολούθως: Το έτος 2007, ο προσφεύγων συνελήφθη με την υπόνοια ότι ενεχόταν σε σειρά σοβαρών εγκλημάτων. Τότε, οι γονείς του προσφεύγοντος επέλεξαν συνήγορο υπεράσπισης (όπως είχαν δικαίωμα κατά το κροατικό δίκαιο), ο οποίος καθ' υπόδειξή τους μετέβη στο αστυνομικό τμήμα όπου κρατείτο ο υιός τους. Ωστόσο, οι αστυνομικοί τον έδιωξαν από το αστυνομικό τμήμα, χωρίς να του επιτρέψουν να συνομιλήσει με τον προσφεύγοντα. Ο τελευταίος ουδέποτε ενημερώθηκε από τις αρχές για την παρουσία και τη διαθεσιμότητα του συνηγόρου που είχαν επιλέξει οι γονείς του. Κατά την εξέτασή του ενώπιον των αστυνομικών παρέστη με αυτεπαγγέλτως διορισθέντα συνήγορο και ομολόγησε τις πράξεις. Τελικώς, καταδικάστηκε σε ποινή καθείρξεως 40 ετών, ενώ η ομολογία του συνεκτιμήθηκε για την καταδίκη.

Εν προκειμένω, δηλαδή, δεν ετέθη ζήτημα προσβολής του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, αλλά του δικαιώματος ορισμού συνηγόρου της επιλογής του κατηγορουμένου. Το ΕΔΔΑ εδέχθη ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ, καθώς -μολονότι ο προσφεύγων αποδέχθηκε επισήμως τον αυτεπαγγέλτως ορισθέντα συνήγορο-, η επιλογή του δεν ήταν «ενημερωμένη» (και -άρα-ελεύθερη)⁴⁶. Τούτο είχε ιδιαίτερη σημασία ενόψει της αυτοενοχοποιητικής δήλωσης του κατηγορουμένου, η οποία μάλιστα είχε

---

⁴⁴ Βλ. υποσ. 12: ΕΔΔΑ, Meftah and Others v. France [Ευρεία Σύνοψη], 26.7.2002, § 45, ως προς τους δύο προσφεύγοντες που παρέστησαν στην αναγκαστική διαδικασία με συνηγόρους διορισμένους στον «κοινό δικηγορικό σύλλογο» (=παρα Πρωτοδικαίς/παρ' Εφέταις). Εν προκειμένω, εκρίθη ότι η υποχρέωση αυτών να παραστούν ενώπιον του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου μόνον με δικηγόρο διορισμένο στον Άρειο Πάγο δεν παραβίασε το άρθρο 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ, εξαιτίας της ειδικής φύσης της αναγκαστικής διαδικασίας (που είναι κυρίως γραπτή και αφορά νομικά ζητήματα). Περαιτέρω, διαπιστώθηκε ότι δεν εθίγη ο συνολικά δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας, διότι οι δύο αυτοί προσφεύγοντες διέθεταν συνηγόρους που μπορούσαν να τους ενημερώσουν για τις νομικές συνέπειες των επιλογών τους κατά το εθνικό δίκαιο (=απόρριψη αναίρεσεων). Παρ' ημίν, συναφείς είναι οι διατάξεις των άρθρων 512 § 3 ΚΠΔ και 28 του Ν. 4194/2013 (Κώδικας Δικηγόρων).

⁴⁵ ΕΔΔΑ, Dvorski v. Croatia [Ευρεία Σύνοψη], 20.10.2015.

⁴⁶ Ο.π., § 93.

ουσιώδη αντίκτυπο στην περαιτέρω εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας. Κατά συνέπεια, η δικονομική θέση του προσφεύγοντος υπέστη ανεπανόρθωτη βλάβη⁴⁷. Τέλος, δεν συνέτρεχαν «σχετικοί κι επαρκείς» λόγοι δικαιολογητικοί του περιορισμού: το καθ' ου Κράτους επικαλέστηκε πως η απομάκρυνση του συνηγόρου (που όρισαν οι γονείς του προσφεύγοντος) έλαβε χώρα επειδή εκείνος δεν διέθετε πληρεξούσιο έγγραφο. Ωστόσο, αποδείχθηκε πως τέτοιο έγγραφο είχε ήδη χορηγηθεί σε αυτόν από τους γονείς του προσφεύγοντος.

(δ) Η παραίτηση από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο

Η παραίτηση από το δικαίωμα του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ είναι δυνατή, εφόσον συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

i) Είναι *ενημερωμένη*. Απαιτείται δηλαδή προηγούμενη γνώση του περιεχομένου του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο και των ενδεχόμενων συνεπειών της παραίτησης από αυτό⁴⁸.

ii) Είναι *οικειοθελής*. Ως τέτοια θεωρείται μόνον εκείνη που συνιστά προϊόν της ελεύθερης βούλησης του υπόπτου/κατηγορουμένου. Αντιθέτως, ουδέποτε μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη η παραίτηση που εχώρησε υπό συνθήκες απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης του τελευταίου κατά τη διάρκεια της κράτησής του⁴⁹.

iii) Είναι *αδιαμφισβήτητη*. Ως προς αυτό το στοιχείο ανακύπτουν αποδεικτικά ζητήματα που χρήζουν προσεκτικής διερεύνησης από τα εθνικά δικαστήρια, ιδίως όταν ο ύποπτος/κατηγορούμενος θέτει την υπογραφή του επί εγγράφων με προδιατυπωμένες φράσεις δηλωτικές παραιτήσεως⁵⁰.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί πως είναι δυνατή η ανάκληση της δηλώσεως περί παραιτήσεως. Η ανάκληση έχει ισχύ για το μέλλον (*ex nunc*) και δεν επαναλαμβάνονται ανακριτικές πράξεις που διενεργήθηκαν χωρίς την συνδρομή συνηγόρου.

---

⁴⁷ Ο.π., § 112.

⁴⁸ ΕΔΔΑ, *Simeonovi v. Bulgaria* [Ευρεία Σύμβαση], 12.5.2017, § 115 και 128: Εν προκειμένω, ο προσφεύγων κρατήθηκε από τη βουλγαρική Αστυνομία για χρονικό διάστημα τριών (3) ημερών άνευ συνδρομής συνηγόρου (κατά το τότε ισχύον βουλγαρικό δίκαιο, ο τελών υπό αστυνομική κράτηση είχε δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο κατόπιν *αιτήσεώς* του). Το ΕΔΔΑ απασχόλησε το ζήτημα εάν η έλλειψη υποβολής ρητού και σαφούς αιτήματος περί συνδρομής συνηγόρου δύναται να εξομοιωθεί με (σιωπηρή) παραίτηση από το δικαίωμα αυτό. Τελικώς, απεφάνθη ότι η παραίτηση προϋποθέτει πάντοτε έγκαιρη (ήδη από το χρόνο σύλληψης) πληροφόρηση του κατηγορουμένου από τις αρχές αναφορικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο. Διαφορετικά, τυχόν (ρητή ή σιωπηρή) παραίτηση δεν μπορεί να θεωρηθεί «ενημερωμένη» και, άρα, έγκυρη.

⁴⁹ ΕΔΔΑ, *Turbylev v. Russia*, 6.10.2015, § 96.

⁵⁰ ΕΔΔΑ, *Bozkaya v. Turkey*, 5.9.2017, § 48: «*The Court considers that those facts considerably weaken the value of the pre-printed phrase "No lawyer sought" in demonstrating the unequivocal character of the waiver by the applicant of a right guaranteed by the Article 6 of the Convention*».

ΜΕΡΟΣ Β': Το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο κατά την ενωσιακή δικαιοταξία – Η Οδηγία 2013/48/ΕΕ

1. Γενικά

Δεδομένης της πανθομολογουμένης αναγόρευσης του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο σε όρο εκ των ων ουκ άνευ για την πραγμάτωση του δίκαιου χαρακτήρα της ποινικής δίκης, η Ευρωπαϊκή Ένωση εξέδωσε την Οδηγία 2013/48/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22^{ας} Οκτωβρίου 2013 «σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας»⁵¹. Νομική βάση αυτής αποτέλεσε το άρθρο 82 § 2 εδ. γ' στοιχ. β' της ΣΛΕΕ αναφορικάς με τη θέσπιση ελάχιστων κανόνων που αφορούν τα δικαιώματα των προσώπων στην ποινική διαδικασία. Συνεπώς, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ θεσπίζει καθεστώς ελάχιστης εναρμόνισης. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη – μέλη διατηρούν τη δυνατότητα να παράσχουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας των υπερασπιστικών δικαιωμάτων σε σχέση με το δείκτη προστασίας της Οδηγίας.

Πρέπει, πάντως να τονιστεί πως το εδώ εξεταζόμενο δικαίωμα απορρέει ήδη από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, κατ' επιταγή των άρθρων 47 εδ. β' και 48 § 2⁵² του ΧΘΔΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § 1 της ΣΕΕ (αλλά και το άρθρο 6 § 3 της ΣΕΕ).

2. Η Οδηγία 2013/48/ΕΕ

(α) Πεδίο εφαρμογής

---

⁵¹ ΕΕ L 294/6.11.2013. Βλ. *Klip A.*, *European Criminal Law*, 4th ed., Εκδ. Intersentia, 2021, σελ. 314 επ. Αναφορικάς με την πορεία που ακολούθησαν τα ενωσιακά όργανα μέχρι την υιοθέτηση του παρόντος νομικού εργαλείου, βλ. *Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε.*, Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο κατά την ποινική διαδικασία. Η Πρόταση Οδηγίας COM (2011) 326 τελικό του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ΠοινΔικ 2012, σελ. 766 επ. και *Αρβανίτης Δ.*, Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., *The art of crime – Μάιος 2019*, <https://theartofcrime.gr/%cf%84%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%8e%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%80%cf%81%cf%8c%cf%83%ce%b2%ce%b1%cf%83%ce%b7%cf%82-%cf%83%ce%b5-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ae%ce%b3%ce%bf%cf%81%ce%bf-%ce%ba/>.

⁵² Στις Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων [C 303/02, 14.12.2007] ορίζεται αναφορικάς με το άρθρο 48 ότι: «Σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3, το δικαίωμα αυτό έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στην ΕΣΑΔ».

Εκ προοιμίου αναφέρεται ότι η Οδηγία κατοχυρώνει δύο διακριτά δικαιώματα, ήτοι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο και το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου και επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη στέρηση της ελευθερίας. Είναι ευχερώς κατανοητό ότι αντικείμενο της παρούσης εργασίας απαιτεί μόνον το πρώτο εξ αυτών.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 § 1, στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας εμπίπτουν **ύποπτοι** και **κατηγορούμενοι** στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας από τον χρόνο που ενημερώνονται αναφορικός με αυτό το status τους και μέχρι το πέρας της ποινικής διαδικασίας. Ακόμη, κατά το άρθρο 2 § 3, στο πεδίο εφαρμογής εμπίπτουν και άλλα πρόσωπα (κατεξοχήν: **μάρτυρες**) όταν κατά τη διάρκεια εξέτασής τους από τις αρχές καθίστανται το πρώτον ύποπτοι ή κατηγορούμενοι (από τον χρόνο αυτό και μέχρι το πέρας της ποινικής διαδικασίας)⁵³. Ήδη, υπό το φως των ανωτέρω διατάξεων συνάγεται ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο καλύπτει όλο το φάσμα της ποινικής δίκης, ήτοι τόσο την προδικασία όσο και την επ' ακροατηρίω διαδικασία (ενώ, το αρχικό αυτό συμπέρασμα επιβεβαιώνεται με σαφήνεια από τις επόμενες διατάξεις της Οδηγίας). Τέλος, το άρθρο 2 § 2 εντάσσει στο πεδίο εφαρμογής και τους **εκζητούμενους** στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης ΕΕΣ.

Σε πρόσφατη απόφασή του, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι, προκειμένου μια κατάσταση να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2 § 1 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, απαιτείται αφενός οι εθνικές αρχές να έχουν υπόνοιες ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο διέπραξε έγκλημα ή να του έχει ασκηθεί ποινική δίωξη για τον λόγο αυτό και αφετέρου το πρόσωπο να έχει λάβει ενημέρωση από τις αρχές με οποιονδήποτε τρόπο για τη συνδρομή κάποιας εκ των ανωτέρω περιστάσεων⁵⁴.

Τέλος, στο προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας δεν εμπίπτουν ποινικές παραβάσεις ή σsonος σημασίας (λ.χ. τροχαίες παραβάσεις), όταν επ' αυτών δεν έχει αρμοδιότητα ποινικό δικαστήριο και δεν απειλείται ως κύρωση στερητική της ελευθερίας ποινή⁵⁵.

⁵³ Βλ. και σκέψη 21 του Προοιμίου της Οδηγίας.

⁵⁴ ΔΕΕ, C-209/22 (Rayonna Prokuratura Lovech), απόφαση της 7.9.2023, § 39. Η υπόθεση αφορούσε την ανακάλυψη ναρκωτικών ουσιών κατόπιν σωματικής έρευνας σε οδικό αστυνομικό έλεγχο, αφού προηγουμένως είχε ήδη μεσολαβήσει οικειοθελής ομολογία του δράστη. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ζήτημα αν το πρόσωπο που υπέστη τη σωματική έρευνα εμπίπτει στον έννοια του «ύποπτου». Αποφάνθηκε θετικά, δεδομένου ότι η σωματική έρευνα και κατάσχεση εχώρησαν μετά την εκουσία ομολογία του προσώπου. Ειδικότερα, όταν οι αστυνομικοί προβαίνουν στις εν λόγω ανακριτικές πράξεις κατόπιν ομολογίας, τότε τούτο σημαίνει αφενός ότι το πρόσωπο θεωρείται «ύποπτο» γι' αυτούς, αφετέρου ότι το τελευταίο ενημερώνεται, εμμέσως πλην σαφώς, για την εν λόγω υπόνοιά τους. Κατά το ΔΕΕ (όπως και κατά το ΕΔΔΑ) είναι αδιάφορο αν το εθνικό δίκαιο αναγνωρίζει ή όχι την έννοια του «ύποπτου». Πάντως, και προς αποφυγή συγχύσεως, πρέπει να σημειωθεί ότι τα ανωτέρω δίδουν απάντηση στο πότε ένα πρόσωπο θεωρείται «ύποπτο» κατά την έννοια της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ και όχι στο εάν απαιτείται να παρίσταται συνήγορος κατά τη διενέργεια των ανακριτικών πράξεων της σωματικής έρευνας και κατάσχεσης.

⁵⁵ Βλ. άρθρο 2 § 4 της Οδηγίας και σκέψεις 16-17 του Προοιμίου αυτής.

(β) Περιεχόμενο του δικαιώματος

Σύμφωνα με το άρθρο 3 § 1, το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο χορηγείται εντός προθεσμίας και κατά τρόπο που επιτρέπει στους υπόπτους – κατηγορούμενους να ασκούν τα δικαιώματά τους πρακτικά και αποτελεσματικά.

Περαιτέρω, το θεμελιώδες άρθρο 3 § 2 της Οδηγίας ρυθμίζει το ζήτημα του χρονικού σημείου έναρξης της παρεχόμενης προστασίας. Ειδικότερα, προβλέπει ότι οι ύποπτοι/κατηγορούμενοι (δικαιούνται να) έχουν πρόσβαση σε συνήγορο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Προκειμένου -δε- να μην καταλείπονται περιθώρια εκτίμησης στον εθνικό νομοθέτη ως προς τον χρόνο ενεργοποίησης του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, το ίδιο άρθρο ορίζει ότι τούτο παρέχεται σε κάθε περίπτωση όταν επέλθει οιαδήποτε από τις ακόλουθες χρονικές στιγμές της ποινικής διαδικασίας, ήτοι: 1) προτού ο ύποπτος/κατηγορούμενος εξεταστεί από οιαδήποτε αρχή⁵⁶, 2) κατά τη διενέργεια συγκεκριμένων ανακριτικών πράξεων (διέλευση προσώπων για αναγνώριση, κατ' αντιπαράσταση εξετάσεις, αναπαραστάσεις του εγκλήματος), 3) χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση («αμέσως») μετά τη στέρηση της ελευθερίας, 4) εγκαίρως πριν ο ύποπτος/κατηγορούμενος παραστεί στην κύρια διαδικασία. Είναι προφανές ότι οι τρεις πρώτες περιπτώσεις αναφέρονται στην *προδικασία* και ενσαρκώνουν ισχυρές δικαιοκρατικές εγγυήσεις, συναρτώμενες με την προστασία των εν γένει δικαιωμάτων του κατηγορούμενου.

Το άρθρο 3 § 3 εξειδικεύει το ελάχιστο περιεχόμενο του δικαιώματος. Τούτο καταλαμβάνει: α) το δικαίωμα κατ' ιδίαν συνάντησης και επικοινωνίας του υπόπτου/κατηγορούμενου με τον συνήγορό του *πριν* από την εξέτασή του από οιαδήποτε αρχή⁵⁷, β) το δικαίωμα παρουσίας και (ενεργού) συμμετοχής⁵⁸ του συνηγόρου *κατά*

⁵⁶ Σημειώνεται ότι στην έννοια της «εξέτασης» δεν περιλαμβάνονται οι διαδικασίες εκείνες που αποσκοπούν στην εξακρίβωση της ταυτότητας του προσώπου ή στη διαπίστωση της κατοχής όπλων, ναρκωτικών ή άλλων επικίνδυνων ουσιών (λ.χ. κατά τη διάρκεια οδικών ελέγχων ή τακτικών δειγματοληπτικών ελέγχων). Βλ. σκέψη 20 του Προοιμίου. Υπό αυτό το δεδομένο, στην προμνησθείσα υπόθεση C-209/22, το ΔΕΕ έκρινε ότι η σωματική έρευνα (και κατάσχεση) δεν αποτέλεσε «εξέταση» κατά την έννοια της Οδηγίας, μολονότι το πρόσωπο που την υπέστη έφερε -όπως είδαμε- την ιδιότητα του «υπόπτου». Γι' αυτό, μάλιστα, απεφάνθη ότι δεν απαιτείται να παρίσταται συνήγορος κατά τη διενέργεια των ανακριτικών πράξεων της σωματικής έρευνας και κατάσχεσης. Βλ. και υποσ. 54.

⁵⁷ Αυτή η προηγούμενη επικοινωνία είναι κατά κανόνα **απόρρητη**, βλ. άρθρο 4 της Οδηγίας και σκέψη 33 του Προοιμίου αυτής. Υπενθυμίζεται ότι ο Έλληνας νομοθέτης δεν προέβλεψε παρεκκλίσεις στο απόρρητο της επικοινωνίας μεταξύ του συνηγόρου και του εντολέως του (άρθρο 99 § 4 εδ. β' ΚΠΔ: «*Η επικοινωνία αυτή είναι απολύτως απόρρητη*»), εισάγοντας στο σημείο αυτή τη μέγιστη δυνατή προστασία.

⁵⁸ Το **δικαίωμα της ενεργού συμμετοχής του συνηγόρου** κατά την εξέταση του υπόπτου ή του κατηγορούμενου συνάγεται σαφώς από τη σκέψη 25 του Προοιμίου της Οδηγίας, η οποία ορίζει ότι: «*Κατά τη διάρκεια της εξέτασης [...] ο δικηγόρος δύναται μεταξύ άλλων, σύμφωνα με τις εν λόγω διαδικασίες, να υποβάλλει ερωτήσεις, να ζητεί διευκρινίσεις και να προβαίνει σε δηλώσεις, οι οποίες θα*

την εξέταση του υπόπτου/κατηγορουμένου και γ) το δικαίωμα παράστασης του συνηγόρου κατά τη διενέργεια συγκεκριμένων ανακριτικών πράξεων (διέλευση προσώπων για αναγνώριση, κατ' αντιπαράσταση εξετάσεις, αναπαραστάσεις του εγκλήματος).

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι στο περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος εντάσσεται και το δικαίωμα επιλογής του συνηγόρου υπεράσπισης, σύμφωνα με σχετική νομολογία του ΔΕΕ. Ωστόσο, κατ' αντιστοιχία με το άρθρο 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ, τούτο δεν κατοχυρώνεται κατά τρόπο απόλυτο⁵⁹.

(γ) Περιορισμοί του δικαιώματος

Περιορισμοί του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο είναι επιτρεπτοί μόνο στο δικονομικό στάδιο της προδικασίας και (πρέπει να) έχουν πάντοτε προσωρινό χαρακτήρα, σύμφωνα με το άρθρο 3 §§ 5-6 της Οδηγίας. Συγκεκριμένα:

Πρώτον, είδαμε προηγουμένως ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο πρέπει να παρέχεται (κατ' απόλυτο όριο) «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας» του υπόπτου/κατηγορουμένου. Είναι, όμως, δυνατή προσωρινή παρέκκλιση ως προς αυτό το απόλυτο χρονικό σημείο χορήγησής του όταν για λόγους γεωγραφικής απομόνωσης του τελευταίου, είναι αδύνατη η ικανοποίηση του δικαιώματος (άρθρο 3 § 5 της Οδηγίας). Κατά τη γνώμη μου η συγκεκριμένη ρύθμιση βαίνει περιττή, καθόσον σε μια τέτοια περίπτωση η καθυστέρηση δεν δύναται να χαρακτηριστεί ως «αδικαιολόγητη», ενώ ο γενικός κανόνας ούτως ή άλλως επιτάσσει την άμεση πρόσβαση σε συνήγορο όταν αποκατασταθούν οι γεωγραφικές δυσχέρειες (π.χ. σύλληψη σε υπερπόντιο έδαφος). Πάντως, σε μια τέτοια περίπτωση οι αρχές οφείλουν να απέχουν από οιαδήποτε εξέταση του συλληφθέντος⁶⁰.

Δεύτερον, το εν λόγω δικαίωμα δύναται να περιοριστεί ως προς όλες τις εκφάνσεις του, εφόσον συντρέχουν επιτακτικοί λόγοι (άρθρο 3 § 6 της Οδηγίας και κατ' αντιστοιχία προς τις παραδοχές του ΕΔΔΑ). Ως

πρέπει να καταγράφονται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο». Βλ. *Αλεξανδρής Β.*, ό.π., σελ. 1269: «Με άλλα λόγια, ο συνήγορος δεν παρενρίσκεται ως διακοσμητικό στοιχείο της διαδικασίας, αλλά δικαιούται να συμμετέχει ενεργά, διατυπώνοντας ισχυρισμούς, ενστάσεις και αιτήματα».

⁵⁹ ΔΕΕ, C-612/15 (Kolev κ.λπ.), απόφαση της 5.6.2018, § 106. Με την εν λόγω απόφαση εκρίθη ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο κατοχυρώνει και το δικαίωμα επιλογής συνηγόρου, πλην όμως όχι κατά τρόπο απόλυτο. Συνεπώς, δεν αντίκειται στην Οδηγία 2013/48/ΕΕ εθνική ρύθμιση που αποκλείει την παράλληλη υπεράσπιση δύο ή περισσότερων κατηγορουμένων από τον ίδιο συνήγορο, όταν οι πρώτοι έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα. Τούτο συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν ένας εξ αυτών έχει προβεί σε ενοχοποιητικές δηλώσεις εις βάρος κάποιου άλλου, ενώ ο τελευταίος δεν τις αποδέχεται. Σε μια τέτοια περίπτωση, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που διατάσσει την αντικατάσταση του (κοινού) συνηγόρου θίγει μεν το δικαίωμα επιλογής, πλην όμως κατατείνει στην πρακτική και αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης.

⁶⁰ Βλ. σκέψη 30 του Προοιμίου της Οδηγίας.

«επιτακτικοί λόγοι» ορίζονται αυθεντικώς: α) η επείγουσα ανάγκη αποτροπής σοβαρών συνεπειών για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου και β) η ανάγκη ανάληψης άμεσης δράσης από τις αρχές έρευνας προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία, ιδίως προς αποτροπή καταστροφής ή αλλοίωσης σημαντικών αποδεικτικών στοιχείων, ή προς αποτροπή παρεμβάσεων στους μάρτυρες⁶¹.

Οι ως άνω μνημονευθέντες λόγοι, πρόσφοροι καταρχήν προς δικαιολόγηση τυχόν περιορισμών επί του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, απαριθμούνται στην Οδηγία κατά τρόπο εξαντλητικό⁶².

Σε κάθε περίπτωση, για την εφαρμογή οιασδήποτε περιορισμού στο εν λόγω δικαίωμα το άρθρο 8 της Οδηγίας απαιτεί τη συνδρομή περαιτέρω προϋποθέσεων (=περιορισμοί των περιορισμών). Ειδικότερα, κάθε παρέκκλιση πρέπει να σέβεται την αρχή της αναλογικότητας, να είναι αυστηρά χρονικά καθορισμένη, να μην βασίζεται αποκλειστικά στον τύπο ή τη σοβαρότητα του αδικήματος και να μην προσβάλλει το συνολικά δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας. Περαιτέρω, η επιβολή κάθε περιορισμού προϋποθέτει απόφαση (δικαστικής ή άλλης αρμόδιας) αρχής, η οποία πρέπει να είναι προσηκόντως αιτιολογημένη και δικαστικώς ελέγξιμη.

Πρέπει ήδη να σημειωθεί πως στην ελληνική έννομη τάξη δεν έχει ενσωματωθεί η δυνατότητα επιβολής περιορισμών επί του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, ώστε είναι απολύτως αδύνατη η κάμψη αυτού.

---

⁶¹ Βλ. και σκέψη 32 του Προοιμίου της Οδηγίας. Η συγκεκριμένη ρύθμιση βαίνει προβληματική, στο μέτρο που υπολαμβάνεται από τον ενωσιακό νομοθέτη ότι η πρόσβαση σε συνήγορο μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ποινική διαδικασία, ενώ δεν μπορεί να αποκλειστεί η καταχρηστική επίκληση «κινδύνων για την ποινική διαδικασία» προκειμένου να παρακάμπτονται θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα του υπόπτου/κατηγορουμένου. Βλ. *Αρβανίτης Δ.*, ό.π., σελ. 5.

⁶² ΔΕΕ, C-659/18 (VW), απόφαση της 12.3.2020, § 42. Δια της εν λόγω αποφάσεως εκρίθη ότι εθνική ρύθμιση που εισάγει πρόσθετους (ήτοι, μη αναγνωριζόμενους από την Οδηγία 2013/48/ΕΕ) λόγους περιορισμού του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο κατά την προδικασία αντίκειται στο ενωσιακό δίκαιο. Η υπόθεση αφορούσε κατηγορούμενο αγνώστου διαμονής που δεν εμφανίστηκε ενώπιον του Ανακριτή προς απολογία, αλλά διόρισε εξ αποστάσεως (μέσω επιστολής) συνήγορο. Η τελευταία αιτήθηκε να αποστέλλονται σε εκείνη τα διαδικαστικά έγγραφα της δικογραφίας (ως αντίκλητος) και να ανακληθεί το εκδοθέν ένταλμα σύλληψης εις βάρος του εντολέως της, καθώς αυτός σκόπευε να εμφανιστεί τελικώς ενώπιον του Ανακριτή. Το ισπανικό δίκαιο προέβλεπε ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο στην προδικασία αναστέλλεται μέχρι την εμφάνιση (ή τη σύλληψη και προσαγωγή) του κατηγορουμένου ενώπιον του Ανακριτή, όπερ σημαίνει ότι ο εξ αποστάσεως διορισμός της συνηγόρου ήταν άκυρος και -συνεπώς- τα αιτήματά της δεν μπορούσαν να ληφθούν υπόψιν. Το ΔΕΕ απεφάνθη ότι η μη εμφάνιση του υπόπτου/κατηγορουμένου ενώπιον του Ανακριτή δεν συγκαταλέγεται στους λόγους παρεκκλίσεως από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, που απαριθμούνται κατά τρόπο εξαντλητικό στην Οδηγία. Συνεπώς, είναι παραδεκτός κι έγκυρος ο διορισμός συνηγόρου στην προδικασία ανεξαρτήτως τυχόν εμφανίσεως ή μη του κατηγορουμένου ενώπιον του Ανακριτή και ο τελευταίος υποχρεούται να εξετάζει τα αιτήματα του ούτω διορισθέντος συνηγόρου. Προσοχή: Δεν πρέπει να συγχέεται το εδώ κριθέν ζήτημα (διορισμός συνηγόρου κι εκπροσώπηση από το συνήγορο ενώπιον του Ανακριτή ως προς την υποβολή αιτημάτων) με το ζήτημα εάν μπορεί να διενεργηθεί η εξέταση (απολογία) του κατηγορουμένου άνευ της αυτοπρόσωπης εμφάνισής του. Υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, δεν νοείται εκπροσώπηση του κατηγορουμένου από συνήγορο κατά την απολογία του.

Κατ' αποτέλεσμα, το ελληνικό δίκαιο παρέχει υψηλότερο επίπεδο προστασίας στο υπό κρίση πεδίο⁶³.

(δ) Η παραίτηση από το δικαίωμα

Το άρθρο 9 της Οδηγίας ορίζει ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, εφόσον κατά την εσωτερική νομοθεσία δεν είναι υποχρεωτική η συνδρομή του τελευταίου⁶⁴.

Οι προϋποθέσεις της έγκυρης παραίτησεως τελούν σε αντιστοιχία με τις παραδοχές του ΕΔΔΑ. Πρόκειται για τις εξής: α) Έχει χωρήσει ενημέρωση του υπόπτου/κατηγορουμένου ως προς το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο και ως προς τις ενδεχόμενες συνέπειες της παραίτησεως από αυτό. β) Η παραίτηση δίνεται ελεύθερα και χωρίς περιθώρια αμφιβολίας⁶⁵.

Τέλος, είναι δυνατή η ανάκληση της δηλώσεως περί παραίτησεως. Η ανάκληση έχει ισχύ για το μέλλον (*ex nunc*). Αυτό σημαίνει ότι δεν επαναλαμβάνονται ανακριτικές πράξεις που διενεργήθηκαν χωρίς την συνδρομή συνηγόρου.

3. Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη

Η Οδηγία 2013/48/ΕΕ ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4478/2017⁶⁶. Κατά τον εν λόγω νόμο, το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο ισχύει για τον ύποπτο/κατηγορούμενο από τον χρόνο κατά τον οποίο ενημερώνεται σχετικά από τις αρμόδιες αρχές (δηλαδή, ότι απέκτησε κάποια από τις ανωτέρω ιδιότητες) με επίσημη ειδοποίηση ή με άλλον τρόπο, και διατηρείται καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Περαιτέρω, το ίδιο δικαίωμα έχει ο εκζητούμενος από τον χρόνο σύλληψής του στο κράτος – μέλος εκτέλεσης.

⁶³ Βλ. *Αρβανίτης Δ.*, ό.π., σελ. 7.

⁶⁴ Παρ' ημίν, είναι υποχρεωτική η συνδρομή συνηγόρου, μεταξύ άλλων, κατά την απολογία ανηλίκου ενώπιον του Ανακριτή (άρθρο 99 § 3 εδ. γ' ΚΠΔ), κατά την ακρόαση ενώπιον του Εισαγγελέως στο πλαίσιο της ποινικής συνδιαλλαγής και της ποινικής διαπραγμάτευσης (άρθρα 301 § 2 και 303 § 2 ΚΠΔ αντιστοίχως) και κατά την εκδίκαση αιτήσεων αναίρεσεως ενώπιον του Αρείου Πάγου (άρθρο 512 § 3 ΚΠΔ).

⁶⁵ Το άρθρο 90 του ΚΠΔ ορίζει τις προϋποθέσεις έγκυρης παραίτησεως από το δικαίωμα διορισμού δικηγόρου κατά τρόπο σύστοιχο προς τις ρυθμίσεις της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, ενώ το άρθρο 95 του ΚΠΔ ρυθμίζει το δικαίωμα ενημέρωσης του υπόπτου/κατηγορουμένου ως προς τα επιμέρους δικονομικά του δικαιώματα. Ως προς το δικαίωμα σε ενημέρωση, βλ. *Αναγνωστόπουλος Η.*, Δικαιώματα των κατηγορουμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Οι Οδηγίες 2010/64/ΕΕ – 2012/13/ΕΕ), Π.Ν. Σάκκουλας, 2017.

⁶⁶ Η μεταφορά της Οδηγίας ήταν (ως συνήθως) εκπρόθεσμη παρά τη θεμελιώδη σημασία των ρυθμιζόμενων δικαιωμάτων για τη δικονομική θέση των υπόπτων/κατηγορουμένων στην ποινική δίκη, καθώς ως απώτατη ημερομηνία ενσωμάτωσης είχε οριστεί η 27^η.11.2016.

Ο νέος ΚΠΔ (Ν. 4620/2019, όπως ισχύει μετά την πρόσφατη τροποποίησή του με τον Ν. 5090/2024) ενσωματώνει -καταρχήν- με επιτυχία και πληρότητα το προστατευτικό πλέγμα των ρυθμίσεων της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ. Εξάλλου, ως προελέχθη ανωτέρω, δεν εισάγονται περιορισμοί στην άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο κατά την προδικασία, δεδομένου ότι ο Έλληνας νομοθέτης ουδέποτε προέβλεψε δυνατότητα κάμψης του δικαιώματος μέσω των προσωρινών παρεκκλίσεων που επιτρέπει η Οδηγία.

Ωστόσο, δέον να σημειωθεί πως η ελληνική νομοθεσία δεν ανταποκρίνεται στο ενωσιακό επίπεδο προστασίας σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις:

Α) Σύμφωνα με το άρθρο 99 § 4 ΚΠΔ: *«Σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να απαγορευθεί η επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του. Η επικοινωνία αυτή είναι απολύτως απόρρητη»*⁶⁷. Η ελληνική διάταξη κατοχυρώνει προσηκόντως το δικαίωμα της απόρρητης⁶⁸ επικοινωνίας. Ωστόσο, φαίνεται πως καταλείπεται εκτός του γράμματός της το δικαίωμα της κατ' ιδίαν συνάντησης του υπόπτου/κατηγορουμένου με τον συνήγορό του (κατ' άρθρο 3 § 3 στοιχ. α' της Οδηγίας). Τούτο σημαίνει πως οι ελληνικές αρχές ενδέχεται να υιοθετήσουν πρακτικές αποκλεισμού της κατ' ιδίαν διαβούλευσης των ως άνω προσώπων, επιτρέποντας μόνον την επικοινωνία τους μέσω τηλεδιάσκεψης ή άλλης τεχνολογίας επικοινωνιών. Και μολονότι η Οδηγία αναπτύσσει «άμεσο αποτέλεσμα» ως προς τις απονεμητικές δικαιωμάτων διατάξεις της, το ζήτημα χρήζει (κατά τη γνώμη μου) νομοθετικής παρέμβασης λόγω της ενδεχόμενης ποιοτικής έκπτωσης ως προς την άσκηση του δικαιώματος κατά την προετοιμασία της υπεράσπισης. Εξάλλου, η επικοινωνία του (κρατουμένου) κατηγορουμένου με τον συνήγορό του αποκλειστικώς μέσω τηλεδιάσκεψης ενέχει τον κίνδυνο να αντιμετωπίζεται με καχυποψία από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, καθόσον η διασφάλιση του απορρήτου αυτής δεν είναι άνευ ετέρου δεδομένη.

Β) Σύμφωνα με το άρθρο 105 § 2 εδ. α' ΚΠΔ: *«Ο εξεταζόμενος έχει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και σε κάθε περίπτωση προτού εξεταστεί από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή»*. Η ελληνική διάταξη αποδίδει προσηκόντως το δικαίωμα του κατηγορουμένου να αποκτά πρόσβαση σε συνήγορο οπωσδήποτε πριν από την πρώτη εξέτασή του από τις εθνικές αρχές στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης (κατ' άρθρο 3 § 2 στοιχ. α' της Οδηγίας). Ωστόσο, συνάγεται πως το γράμμα της διάταξης αγνοεί το δικαίωμα του κατηγορουμένου να αποκτά

⁶⁷ Η διάταξη εφαρμόζεται στην κύρια ανάκριση, αλλά και στην αστυνομική προανάκριση (κατ' άρθρο 105 § 2 εδ. β' ΚΠΔ).

⁶⁸ Μάλιστα, το απόρρητο της επικοινωνίας διασφαλίζεται χωρίς εξαιρέσεις! Βλ. υποσ. 57.

πρόσβαση σε συνήγορο «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας» κατ' άρθρο 3 § 2 στοιχ. γ' της Οδηγίας. Όπως είναι γνωστό, το άρθρο 6 § 2 του Συντάγματος και το άρθρο 279 του ΚΠΔ παρέχουν στην Αστυνομία χρονικό διάστημα -κατ' απώτατο όριο- καταρχήν είκοσι τεσσάρων (24) ωρών, προκειμένου να οδηγηθεί ο συλληφθείς (ιδίως, ο επ' αυτοφώρω συλληφθείς που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω) ενώπιον του αρμοδίου Εισαγγελέως. Πράγματι, κάποια στιγμή εντός αυτού του χρονικού πλαισίου θα χορηγηθεί πρόσβαση σε συνήγορο, προκειμένου να διενεργηθεί η εξέταση του κατηγορουμένου κατ' άρθρο 105 § 1 ΚΠΔ. Ωστόσο, αν δεν κατοχυρωθεί ρητώς η υποχρεωτική χορήγηση του εν λόγω δικαιώματος «αμέσως» μετά τη σύλληψη (όπως απαιτεί το άρθρο 3 § 2 στοιχ. γ' της Οδηγίας), τότε δεν αποκλείεται ο συλληφθείς να αποστερηθεί της προστατευτικής εμβέλειας της νομικής συνδρομής για χρονικό διάστημα αρκετών ωρών μετά τη σύλληψή του. Μια τέτοια χρονική καθυστέρηση συμβάλλει στην επίταση της ψυχολογικής πίεσης προς τον συλληφθέντα, αυξάνει την πιθανότητα καταχρήσεων και υπονομεύει την υπεράσπιση. Άλλωστε, δεν πρέπει να λησμονείται ότι δικαιολογητική βάση του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο είναι, μεταξύ άλλων, ο ουσιώδης ρόλος του συνηγόρου υπεράσπισης ως αντισταθμίματος στην ευάλωτη θέση του κατηγορουμένου υπό αστυνομική κράτηση. Στο πλαίσιο του κράτους δικαίου, ο συνήγορος παρέχει σοβαρά εχέγγυα αποτροπής της ενδεχόμενης κακομεταχείρισης του κρατουμένου – εντολέως του από την Αστυνομία, ενώ προσλαμβάνει το ρόλο του εποπτεύοντος της τήρησης της εν γένει δικονομικής τάξης⁶⁹. Συνεπώς, η παρουσία του πρέπει να διασφαλίζεται αφειδώως, ήδη από το πρώιμο δυνατό σημείο όπου τούτο είναι εφικτό.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο συνιστά ύψιστη αρχή του κράτους δικαίου, ενέχουσα αφενός προστατευτική υφή για τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και αφετέρου ενισχυτική πτυχή για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο της ελληνικής δικαιοταξίας, το εν λόγω δικαίωμα απορρέει από το άρθρο 20 § 1 του Συντάγματος (δικαίωμα δικαστικής προστασίας και δικαίωμα δικαστικής ακροάσεως) και διασφαλίζεται αποτελεσματικά στην ποινική δίκη, τόσο στην προδικασία, όσο και στην κύρια διαδικασία.

Τονίζεται ότι ο ελληνικός Κώδικας Ποινικής Δικονομίας τηρεί σε γενικές γραμμές τα κατώτατα όρια προστασίας του άρθρου 6 § 3 στοιχ. γ' της ΕΣΔΑ και της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ. Τούτο επιτυγχάνεται δια της

⁶⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Beuze v. Belgium* [Ευρεία Σύμβαση], 9.11.2018, § 125-130.

χορηγήσεως του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο τόσο στον ύποπτο όσο και στον κατηγορούμενο ήδη από την προδικασία και μέχρι το πέρας της ποινικής δίκης⁷⁰. Σε κάθε περίπτωση, οποιαδήποτε παραβίαση των διατάξεων που ρυθμίζουν το εν λόγω δικαίωμα επιφέρει απόλυτη ακυρότητα κατ' άρθρο 171 § 1 στοιχ. δ' του ΚΠΔ, πράγμα που επιβεβαιώνει τη σύλληψη του εν λόγω θεσμού ως θεμελιώδους σπουδαιότητας στο πεδίο της ποινικής διαδικασίας. Καταληκτικά, δεν πρέπει ποτέ να λησμονείται ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο συνιστά αναγκαία προϋπόθεση -και συνάμα δικλείδα ασφαλείας- για την αποτελεσματική άσκηση του συνόλου των δικαιωμάτων της υπερασπίσεως.

Ευάγγελος Πλακαλής

ΣΥΝΑΦΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

1^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινολόγων, Ο θεσμικός ρόλος του συνηγόρου στην ποινική δίκη, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, ιδίως: *Τσιρίδης Π.*, Νέοι ρόλοι του συνηγόρου (Διαπραγμάτευση στην προδικασία – Νομική αργωγή), σελ. 63 επ.

7^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινολόγων, Το δικαίωμα υπερασπίσεως στην ποινική δίκη (όψεις και όρια), Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, ιδίως: *Γιαννουλόπουλος Δ.*, Το δικαίωμα συνηγόρου στην αστυνομική προανάκριση ως κατεξοχήν έκφανση του κοσμοπολιτικού δικαίου, σελ. 51 επ. και *Δαλακούρας Θ.*, Η παραβίαση του δικαιώματος υπερασπίσεως και οι συνέπειές της, σελ. 138 επ.

Αλεξανδρής Β., Ζητήματα σχετικά με το ακώλυτο δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο υπεράσπισης ως έκφανση του δικαιώματος πρόσβασης στη Δικαιοσύνη, ΝοΒ 2017, σελ. 1265 επ.

Αναγνωστόπουλος Η., Δικαιώματα των κατηγορουμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Οι Οδηγίες 2010/64/ΕΕ – 2012/13/ΕΕ), Π.Ν. Σάκκουλας, 2017.

Αρβανίτης Δ., Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., *The art of crime* – Μάιος 2019,

---

⁷⁰ Ως προς την *προδικασία*: βλ. άρθρα 89, 90, 92, 94, 99, 105 §§ 2-3, 106, 200 § 1, 244 §§ 1 και 3, 301 § 2, 303 § 2 του ΚΠΔ. Ως προς την *κύρια διαδικασία*: βλ. άρθρα 89, 90, 340 §§ 1, 3 και 5, 346, 348, 357 § 3, 367, 376, 402, 423, 449 § 1, 466 §§ 1 και 2, 502 § 1, 512 § 3 του ΚΠΔ.

<https://theartofcrime.gr/%cf%84%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%8e%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%80%cf%81%cf%8c%cf%83%ce%b2%ce%b1%cf%83%ce%b7%cf%82-%cf%83%ce%b5-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ae%ce%b3%ce%bf%cf%81%ce%bf-%ce%ba/>

Ζολώτας Τ. σε: Σαρμάς Ι./Κοντιάδης Ξ./Ανθόπουλος Χ., ΕΣΔΑ (κατ' άρθρο ερμηνεία), Εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., 2021, σελ. 358 επ.

Κωστοπούλου Μ.-Α. σε: Σισιλιάνος Λ.-Α. (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ερμηνεία κατ' άρθρο), 2^η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 327 επ.

Μπρούπης Ι., Παρατηρήσεις σε Υπόθεση Ibrahim και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 2016, ΠοινΧρ 2018, σελ. 246 επ.

Παπαδαμάκης Α., Ποινική Δικονομία (Θεωρία – Πράξη – Νομολογία), 10^η έκδ., Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021.

Σορβατζιώτη Δ., Το δικαίωμα στη Δίκαιη Δίκη και η διασφάλισή του διά της Νομικής Αρωγής – Συγκριτική Νομολογιακή Προσέγγιση, ΠοινΔικ 2016, σελ. 1001 επ.

Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε., Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο κατά την ποινική διαδικασία. Η Πρόταση Οδηγίας COM (2011) 326 τελικό του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ΠοινΔικ 2012, σελ. 766 επ.

Klir A., European Criminal Law, 4th ed., Εκδ. Intersentia, 2021, σελ. 314 επ.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΑ

Pakelli v. Germany, 25.4.1983
Melin v. France, 22.6.1993
Imbrioscia v. Switzerland, 24.11.1993
Meftah and Others v. France [Ευρεία Σύνθεση], 26.7.2002
Öcalan v. Turkey [Ευρεία Σύνθεση], 12.5.2005
Galstyan v. Armenia, 15.11.2007
Salduz v. Turkey [Ευρεία Σύνθεση], 27.11.2008
Dayanan v. Turkey, 13.10.2009

Gäfgen v. Germany [Ευρεία Σύμβαση], 1.6.2010
Neziraj v. Germany, 8.11.2012
Bandaletov v. Ukraine, 31.10.2013
Blaj v. Romania, 8.4.2014
Turbylev v. Russia, 6.10.2015
Dvorski v. Croatia [Ευρεία Σύμβαση], 20.10.2015
Ibrahim and Others v. the United Kingdom [Ευρεία Σύμβαση], 13.9.2016
Simeonovi v. Bulgaria [Ευρεία Σύμβαση], 12.5.2017
Frolovs v. Latvia, 15.6.2017
Bozkaya v. Turkey, 5.9.2017
Correia de Matos v. Portugal [Ευρεία Σύμβαση], 4.4.2018
Beuze v. Belgium [Ευρεία Σύμβαση], 9.11.2018
Soytemiz v. Turkey, 27.11.2018
Doyle v. Ireland, 23.5.2019
Ayetullah Ay v. Turkey, 27.10.2020
Dubois v. France, 28.4.2022

NOMOLOΓΙΑ ΔΕΕ

C-612/15 (Kolev κ.λπ.), απόφαση της 5.6.2018
C-659/18 (VW), απόφαση της 12.3.2020
C-660/21 (K.B. και F.S.), απόφαση της 22.6.2023
C-209/22 (Rayonna Prokuratura Lovech), απόφαση της 7.9.2023